

forfatterne ikke allerede begynder fremstillingen i 1912. I deres fremstilling er det meste af krigsførelsen på Balkan nemlig inkluderet som en del af Østfronten, og dette usædvanlige valg burde lægge op til, at Balkankrigene 1912-13 på samme måde som efterfølgekrigene og den russiske borgerkrig blev set som en del af en lang, sammenhængende voldscyklus.

Trods dette forbehold leverer bogen en fin militærhistorisk fremstilling i dette begrebs traditionelle forstand. Betydeligt mindre vellykket fremstår undertitlens perspektiv: *set med danske øjne*. De allerfleste af disse „danske øjne“ tilhører dansksindede nordslesvigere i tysk uniform, og selv om det fremgår meget klart, at forfatterne er dykket dybt ned i både trykte og utrykte kilder efterladt af disse nordslesvigere, så er det stærkt begrænset, hvad disse kilder kan bidrage med, når man især er interesseret i krigen set oppefra. Til gengæld kan de bruges til at besvare andre spørgsmål – som Wolfs bog jo demonstrerer, og som det også fremgår af det fine kapitel „Krigsforbrydelser, besættelse og kulturmøder“ (s. 144-177), som er langt mere systematisk og dybdebeholdende end Wolfs afsnit om samme emner.

Det danske perspektiv fungerer betydeligt bedre, når forfatterne fremdrager danske stemmer, der ikke var værnepligtige soldater fra Nordslesvig. Det gælder diplomatiske rapporter (hvor de bragte citater interessant viser, at diplomater langt fra fronten via deres kontakter til de lokale eliter havde bedre forståelse af krigens gang, end soldaterne ved fronten, der var optaget af pakker hjemmefra – og af at overleve). Men det gælder især de danskere, der engagerede sig i krigen som frivillige i efterfølgekrigene i Baltikum og i humanitært arbejde i hjælpeambulancer. Her leveres der gode korte overblik, i høj grad på grundlag af de fremstillinger, som aktørerne publicerede i kølvandet på krigen.

De kritiske ord rækker ikke ved bogens indlysende kvaliteter som militærhistorie. Men det er svært helt at slippe tanken om, at Christensen, Nørregård og Poulsen har gjort sig selv en bjørnetjeneste ved at forsøge at klemme to forskellige bøger sammen inden for et og samme omslag.

Nils Arne Sørensen

| ARNE HARDIS: *Den kætterske socialdemokrat – Jørgen Dich og den herskende klasse*, Gyldendal, København 2018, 272 s., 250 kr.

Arne Hardis er ikke blot en af landets bedste politiske journalister, men også en glimrende historiker. Han har i de sidste ca. 15 år skrevet en række indsigtsfulde værker om dansk politisk kultur- og idéhistorie

i 1900-tallet – bl.a. *Æresretten – Dansk Forfatterforening og udrensningen af de unationale 1945-52* (2003), *Idealisten – en biografi om Hans Scherfig* (2008) og *Klassekammeraten: Otto Melchior – kommunisten der forsvandt* (2010). Senest har han forfattet et portræt af den danske økonom, socialdemokrat og offentlige intellektuelle Jørgen Dich, som bærer titlen *Den kætterske socialdemokrat – Jørgen Dich og den herskende klasse*.

Den herskende klasse er titlen på Jørgen Dichts berømte debatbog fra 1973, som udfoldede en bidsk kritik af den i samtiden voldsomt ekspanderende velfærdsstat. Hovedpointen i bogen lød, at den danske velfærdsstat blev styret af de offentligt ansatte, der brugte deres stilling og status til at sikre egne interesser ved at kræve mere i løn, bedre arbejdsvilkår og en stadig udbygning af en allerede ustyrlig offentlig sektor og derigennem udbyttede den øvrige befolkning, i særdeleshed arbejderne.

Den herskende klasse ramte en nerve i samtidens politiske opbrudsstemning, hvor velfærdsstatens værdigrundlag og legitimitet blev udfordret på tværs af det politiske spektrum i kølvandet på systemets konsolideringsfase i 1960'erne. Samtidens kritik af velfærdsstaten og dens voksende offentlige sektor var både økonomisk og politisk. Ifølge kritikerne – der bl.a. inkluderede Mogens Glistrup og Bertel Haarder – var velfærdsstaten ikke blot ineffektiv og dyr, men også repressiv og udemokratisk, idet borgerne blev underlagt og afhængiggjort af et system, der især var til gavn for dets herskere – de offentligt ansatte. Folket blev med andre ord undertrykt og udnyttet af systemet. Dich var således med til at sætte tonen i debatten om velfærdsstatens krise, der kulminerede i det famøse jordskredsvalg i 1973 blot få uger efter, at *Den herskende klasse* var udkommet.

Dichts voldsomme angreb på velfærdsstaten i *Den herskende klasse* kom som en overraskelse for mange. Efter sin uddannelse som økonom ved Københavns Universitet i 1920'erne, hvor han markerede sig som sovjettro kommunist, havde han i 1930'erne betydelig indflydelse på udformningen af den danske socialstat som rådgiver for Thorvald Stauning og K.K. Steincke. Under 2. Verdenskrig fungerede han endvidere som leder af regeringens beskæftigelsesudvalg (han blev dog hurtigt udmanøvreret af den senere finans- og statsminister Viggo Kampmann i jagten på betydelige poster i statsadministrationen). Og da Dich forlod statsadministrationen i 1950 til fordel for et professorat i økonomi ved Aarhus Universitet, udgav han i forbindelse med sit arbejde inden for socialpolitik en række teoretisk funderede forsvar for velfærdsstatens sociale rationalitet. I *Den herskende klasse* vendte Dich sig således mod det system, han selv havde været med til at opbygge og gennemtænke teoretisk.

Dichts bevægelse fra forsvar til kritik af velfærdsstaten skete grad-

vist i årene efter, at han publicerede sit faglige hovedværk *Socialpolitikens teori* i 1964. Den analytiske platform for kritikken i *Den herskende klasse* var højst teoretisk og forenede Karl Marx' teori om klassekamp med økonomen Alfred Marshalls neoklassiske idéer om udbud og efterspørgsel, marginalnytte og produktionsomkostninger og den amerikanske politolog Anthony Downs teori om den såkaldte medianvælger. På den baggrund portrætterede Dich ikke velfærdsstaten som et produkt af et specifikt politisk program eller ideologi, som politikere og økonomer hidtil havde haft for vane, men i stedet som et (afsindigt dyrt) resultat af politiske partiers jagt på medianvælgerne og af magtsøgende interessegruppers dominans af den offentlige sektor. Ifølge Dich tog disse grupper kontrol over staten ved at tvinge befolkningen til at aftage eksorbitant dyre offentlig service-produkter uden at tage hensyn til befolkningens reelle ønsker, men med de regerende partiers accept og støtte. I sin kritik af velfærdsstaten var Dich således skånselsløs over for stort set alle grupper af offentlige ansatte, fra småbørnspædagoger til universitetsansatte, samt over for det Socialdemokrati, der i høj grad havde været med til at skabe og udbygge velfærdsstaten.

Ambitionen med *Den kætterske socialdemokrat* er at undersøge baggrunden for, indholdet af og debatten om Dichts kritik af velfærdsstaten i *Den herskende klasse*. Bogen indeholder hele 35 kapitler, som skildrer Dichts politiske udvikling fra 1920'erne indtil hans død i 1975, hvor han stadig havde travlt med at forklare og forsvare sin omdiskuterede analyse af velfærdsstaten. Ud over at afdække Dichts ungdom som moskvatro kommunist og økonomistuderende i 1920'erne belyser kapitlerne bl.a. hans holdning til modstandsbevægelsen og hans kamp mod dansk medlemskab af NATO og EF, inden fokus rettes mod velfærdsstatsdebatten i begyndelsen af 1970'erne. Afslutningsvist placerer *Den kætterske socialdemokrat* Dich i en klub af andre såkaldte kættere inden for Socialdemokratiet, bl.a. velfærdsforskerne Jørn Henrik Petersen, Bent Rold Andersen og Gunnar Viby Mogensen, der alle tog del i at opbygge eller legitimere den danske velfærdsstat, men siden vendte det ryggen eller distancerede sig fra projektet.

Den kætterske socialdemokrat er et vigtigt bidrag til 1900-tallets danske idéhistorie. Bogen gør os klogere på Dichts bidrag til den skelsættende debat om velfærdsstatens krise i 1970'erne og på de øvrige positioner, der blev formuleret og indtaget i debatten. I kapitlerne om *Den herskende klasse* – som er højdepunktet i *Den kætterske socialdemokrat* – punkteres bl.a. den i samtiden og eftertiden udbredte fortolkning af bogen som en økonomisk liberal kritik af velfærdsstaten i stil med Mogens Glistrups. Meget sigende har Henrik Dahl fra Liberal Alliance ved utallige lejligheder rost *Den herskende klasse*, ligesom Cepos for ny-

lig har genudgivet bogen med forord af tænketankens direktør, Martin Ågerup. Arne Hardis vrister imidlertid Jørgen Dich fri af den borgerlige omfavelse. Han dokumenterer overbevisende, hvordan Dich ikke var tilhænger af Glistrups nulstatsløsning, men en reformist, der i sin kontinuerlige kamp for social og økonomisk lighed sigtede mod at kontrollere velfærdsstaten, så den blev billigere, mere effektiv og også kom arbejderne til gode. Samtidig lægger Hardis ikke skjul på, at Dich som person og debattør var både elitær, selvbevidst og bedrevidende (hertil skal føjes, at *Den kætterske socialdemokrat* bevidst ikke beskæftiger sig med privatpersonen Jørgen Dich).

I analysen af et stykke danmarkshistorie, der strækker sig over det meste af 1900-tallet, sammenfletter *Den kætterske socialdemokrat* et væld af aktører, debatter og sammenhænge. Arne Hardis udviser generelt et imponerende overblik over periodens udviklinger; han bruger sine kilder godt; og han er velskrivende. Alligevel er *Den kætterske socialdemokrat* ikke helt vellykket. Bogen har to grundlæggende problemer.

For det første har Hardis valgt at nedprioritere de økonomiteoretiske dimensioner af Dichs analyse af velfærdsstaten i *Den herskende klasse* til fordel for et fokus på den politiske kritik. For mig at se hænger de to dimensioner uløseligt sammen: Bogens politiske kritik er økonomiteoretisk funderet. Helt centralt i Dichs bog står (som nævnt) Anthony Downs teori om den såkaldte medianvælger, som blev introduceret i værket *An Economic Theory of Democracy* (1957). Dette værk er vidt berømt som et pionerarbejde inden for retningen *public choice*, hvor politiske beslutninger analyseres ud fra den antagelse, at de involverede aktører rationelt maksimerer deres nytte eller fordel. Udbredelsen af *public choice* gik hånd i hånd med en større transformation i økonomifaget, der fandt sted internationalt i 1950'erne og 1960'erne, hvor økonomer i stigende grad begyndte at analysere ikke blot økonomiske, men også politiske problemstillinger ud fra den neoklassiske idé om den nyttemaksimerende økonomisk aktør. Denne type analyse var med til at sætte spørgsmålstegn ved den udbredte opfattelse af staten som en legitim kollektiv beslutningstager, planlægger og fordeler af sociale goder. I stedet for at tage vare på det fælles bedste søger politikeren og bureaukraten set fra dette perspektiv udelukkende at mele deres egen kage. Med henblik på at sikre økonomisk effektivitet og frit forbrugsvalg for det enkelte individ – de to normer, som denne type økonomisk analyse søger at opfylde – begyndte økonomer i stigende grad at diskutere, hvorvidt privatisering eller markedsliggørelse af statens funktioner kunne tilbyde et bedre system end den centraliserede styring af den offentlige sektor og dens goder.

De ovenfor skitserede elementer står alle centralt i Jørgen Dichs *Den herskende klasse*. Bogen henviser til Anthony Downs allerede i den an-

den note og var således med til at indføre *public choice* i Danmark. I forlængelse heraf virker det forkert at skille Dichs politiske kritik fra hans økonomiteoretiske arbejde, sådan som Arne Hardis forsøger at gøre i *Den kætterske socialdemokrat*. Historien om *Den herskende klasse* er uløseligt forbundet med en historie om økonomifaglige traditioner, transformationer og nybrud i et internationalt og dansk perspektiv. Hvis vi skal forstå baggrunden for og implikationerne af Dichs syn på velfærdsstaten i *Den herskende klasse*, er det uomgængeligt at kontekstualisere bogen i forhold til periodens økonomiteoretiske sammenhænge og Dichs reception af disse. Men *Den kætterske socialdemokrat* indeholder stort set intet om Dichs 22 år som økonomiprofessor ved Aarhus Universitet og ingen substantielle analyser af økonomiteoretiske temaer. Meget sigende stammer en af bogens meget få og spredte kommentarer om Dichs faglige inspirationskilder (at Dich var inspireret af økonomen Richard Musgraves arbejde om offentlig økonomi) fra en e-mailkorrespondance med Dichs elev Jørn Henrik Petersen.

For det andet er *Den kætterske socialdemokrat* kendetegnet af en snæver dansk vinkel, som forbigår den internationale kontekst for den danske velfærdsstatskritik i 1970'erne. Ligesom bogen afstår fra at kontekstualisere *Den herskende klasse* i forhold til samtidige internationale udviklinger i økonomifaget, sætter bogen således ikke debatterne i Danmark i relation til den politiske kritik af velfærdsstaten, der blev udfoldet i stort set alle andre vestlige lande i 1970'erne. Fælles for meget af denne kritik var et nyt syn på velfærdsstaten som et system, hvor en ny herskende klasse i forfølgelsen af egne interesser har kapret den offentlige sektor og bruger den til at undertrykke den øvrige befolkning. Dette syn på velfærdsstaten medførte udbredelsen af den opfattelse, at udfordringerne for det gode samfund er lokaliseret i statens institutioner og i dens forvaltere snarere end i kapitalismen, som størstedelen af velfærdsstatens skabere havde antaget. Denne opfattelse dominerer nutidens politiske debat i mange lande og fremstår som den vigtigste arv fra 1970'ernes velfærdsstatskritik. Hertil skal føjes, at velfærdsstatskritikken, trods mange fællestræk, udspillede sig på mange forskellige måder i de forskellige lande, og at den var betinget af forskellige nationale og internationale sammenhænge. *Den kætterske socialdemokrat* kunne gennem et stærkere komparativt og transnationalt perspektiv på temaet utvivlsomt have givet en bedre forståelse af den særligt danske velfærdsstatskritik – og af de udvekslinger af idéer, forestillinger og argumenter på tværs af grænser, der var med til at forme denne kritik.

Disse indvendinger skal imidlertid ikke stå i vejen for en anbefaling af *Den kætterske socialdemokrat*. Bogen bidrager til en bedre forståelse af Jørgen Dich og den danske velfærdsstatskritik i 1970'erne og fortjener

at blive læst af alle med interesse for den nyere danmarkshistorie og samfundsdebat. Som de fleste andre gode bøger efterlader den også en række ubesvarede spørgsmål, som forhåbentlig kan anspore til videre forskning i emnet.

Niklas Olsen

| CHRIS HOLMSTED LARSEN: *Den folkekære stalinist. En biografi om Carl Madsen*, Gyldendal, København 2017, 544 s., 349,95 kr.

Kan en stalinist være folkekær? Ja, åbenbart. Beviset hedder Carl Madsen. Den kommunistiske sagfører blev en helt på den nye venstrefløj i 1970'erne, da han kastede sine kræfter ind i forsvaret af Christiania. Om dette segment ligefrem kan siges at repræsentere „folket“, kan nok diskuteres, men ikke desto mindre er Carl Madsen forevigt på den centrale handelsplads, der bærer hans navn, og som besøges af tusindvis af danskere og turister hvert år. Men før blomsterbørnene kastede deres kærlighed på ham, var Carl Madsen primært kendt som en samfundsrevsende kommunist og forfatter. Nu har han fået sig en biografi, og det er helt på sin plads.

Chris Holmsted Larsen (CHL) gør forholdsvis tidligt i bogen regnskab for Madsens forhold til det stalinistiske regime, han forguede:

Den uhyggelige sandhed er, at han hverken var naiv eller uvidende. Han var tværtom bevidst om forbrydelserne, deres omfang og blodige karakter – men det betød alt sammen ingenting i forhold til det store, retfærdige kommunistiske samfund, der legitimerede ethvert offer. Carl Madsens politiske sindelag var dermed til hans dødsdag et mentalhistorisk frilandsmuseum for den, der ønsker at forstå forudsætningerne for den stalinistiske variant af det 20. århundredes totalitarisme som (...) kostede omkring 94 millioner mennesker livet. (s. 55)

Det er en interessant betragtning, at der i Carl Madsens politiske venskabskreds befandt sig såre få arbejdere. Samtidig skildres det intellektuelle bohememiljø, de befandt sig i, så godt, at man forstår, hvorfor de sværmede for revolutionen. Som forbilledet i Sovjetunionen gik det dog også for de danske kommunister hurtigt fra revolutionært sværmeri til benhård disciplin, ofte med åbne øjne. CHL sandsynliggør denne dragning for Carl Madsens vedkommende med det kærlighedsløse og kristne hjem – hvis det da er så simpelt. Hvad der planter fanatismens frø i mennesket, er